

Романов Михайло Васильович,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінології
і кримінально-виконавчого права,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого, Україна, м. Харків
e-mail: rmih@ukr.net
ORCID 0000-0001-8236-5780

doi: 10.21564/2414–990X.153.224678
УДК 343.8 (477)

МІСЦЕ ЗАХИСТУ ПРАВ ЗАСУДЖЕНОГО У ЗМІСТІ ПОКАРАННЯ

Розглянуто питання про права засуджених як елемент їх правового статусу, який здатний вплинути на визначення мети покарання. Проаналізовано мету кримінального покарання за кримінальним законодавством України та реальний стан практичних можливостей досягнення цієї мети. Сучасний стан правовідносин і розвитку суспільства вимагає зміни цілей покарання та наповнення кримінально-виконавчої діяльності іншим змістом.

Розглядаючи процес трансформації сприйняття та визначення мети покарання і засобів її досягнення в кримінально-виконавчому праві, автор стверджує, що принциповим положенням у цьому сенсі є забезпечення та дотримання правового статусу засуджених, гарантій захисту їхніх прав, законних інтересів та обов'язків.

Обґрунтовано необхідність з'ясування під час виконання покарань потреб засуджених, урахування їх інтересів задля забезпечення прав засуджених, створення умов для задоволення ними своїх базових потреб, насамперед потреби у безпеці. Дано доктринальне визначення мети покарання.

Ключові слова: правовий статус засудженого; захист прав засудженого; мета покарання; потреби засудженого; інтереси засудженого.

Романов М. В., кандидат юридических наук, доцент, доцент кафедры криминологии и уголовно-исполнительного права, Национальный юридический университет имени Ярослава Мудрого, Украина, г. Харьков.

e-mail: rmih@ukr.net ; ORCID 0000-0001-8236-5780

Место защиты прав осужденного в содержании наказания

Рассматривается вопрос о правах осужденных как элементе их правового статуса, способного влиять на определение цели наказания. Анализируется цель уголовного наказания в соответствии с уголовным законодательством Украины и реальные практические возможности достижения этой цели. Современное состояние правоотношений и развития общества требует изменения целей наказания и наполнения уголовно-исполнительной деятельности иным содержанием.

Рассматривая процесс трансформации восприятия и определения цели наказания и средств

ее достижения в уголовно-исполнительном праве автор утверждает, что принципиальным положением в этом смысле является обеспечение и соблюдение правового статуса осужденных, гарантий защиты их прав, законных интересов и обязанностей.

Обосновывается необходимость установления во время исполнения наказаний потребностей осужденных, учета их интересов и, в конечном итоге, обеспечения прав осужденных, создания условий для удовлетворения ими своих базовых потребностей, в первую очередь потребности в безопасности. Дано доктринальное определение цели наказания.

Ключевые слова: правовой статус осужденного; защита прав осужденного; цель наказания; потребности осужденного; интересы осужденного.

Вступ. Захист прав засуджених вимагає знання реальних потреб засуджених, їх інтересів та прагнень. Таке знання дає змогу відійти від надмірної ідеологізації процесу виконання кримінальних покарань, поставити перед ним таку мету, яка буде відповідати як інтересам засуджених, так і інтересам суспільства.

Розвиток суспільних відносин і підвищення інтенсивності міжнародного спілкування, проникнення позитивного досвіду у регулюванні і забезпеченні правовідносин впливають на зміну принципів та характеру діяльності з виконання кримінальних покарань. Усе очевиднішим стає те, що поставлені перед покаранням цілі та існуючі засоби кримінально-виконавчої діяльності не відповідають суспільним потребам і демонструють свою неспроможність та непереконливість. Адже саме сьогодні є всі підстави для того, щоб вести мову про існування умов для зміни мети покарання і включення в неї насправді важливих положень, які будуть орієнтовані на всіх суб'єктів цієї діяльності.

Аналіз літературних даних і постановка задач дослідження. Мета покарання, а також питання захисту прав є предметом дослідження чималого числа науковців, зокрема С. С. Алексеєва (S. S. Alekseev), М. І. Бажанова (M. I. Bazhanov), В. Я Тація (V. Y. Tatsiy), І. С. Ноя (I. S. Noy), М. Д. Шаргородського (M. D. Shargorodskiy) та інших. Названі дослідники розглядали мету покарання як категорію кримінального права. Захист прав засуджених досліджували вчені-пенітенціаристи: О. В. Лисодєд (O. V. Lysodied), А. Х. Степанюк (A. Kh. Stepaniuk), І. С. Яковець (I. S. Yakovets). Але фокус нашої статті зосереджений на визначенні можливості вважати складовою мети покарання захист прав засудженого. Це питання стало особливо актуальним в останні роки і воно потребує дослідження та обґрунтування.

Виклад основного матеріалу. Уже тривалий час мету та завдання кримінальних покарань визначають на нормативному рівні, використовуючи такі категорії, як перевиховання, виправлення, ресоціалізація тощо. Беззаперечною метою лишалася кара та попередження вчинення нових злочинів. Зважаючи на те, що мета покарання визначає характер всієї кримінально-виконавчої діяльності, каральне забарвлення покарання фактично нівелювало всі інші цілі і заперечувало будь-який його позитивний ефект. Це є особливо наочним з огляду на те, що мета, за прийнятими в науці підходами, це усвідомлене передбачення бажаного результату діяльності [1, с. 371]. Виходячи з наведеного визначення, мета перевиховання, виправлення, ресоціалізації мають всі ознаки омани, оскільки

вони спростовуються практикою і тому не можуть розглядатися як «усвідомлено передбачувані бажані результати». Щодо мети кари, то вона лишається єдиною і перетворює покарання у виключно каральний захід, який не має ніякої соціальної цінності і, відповідно, стає зайвим і обтяжливим для суспільства. Діяльність з виконання покарань погано фінансується, погано забезпечується персоналом, погано адаптується під сучасні умови, породжує велику кількість зловживань, спричиняє численні випадки порушень прав людини і, як наслідок, надмірні витрати бюджету на компенсацію таких порушень. Все це – свідчення того, що ця діяльність не інтегрована в суспільні відносини.

У цьому контексті необхідно зазначити, що дослідження цілей і завдань покарання здійснювалося лише на доктринальному рівні, адже в законодавстві не було визначено, що розуміється під карою, перевихованням і виправленням (останнє поняття отримало законодавче закріплення лише у 2003 р.). Виправно-трудоий кодекс містив вказівку, що покарання повинне виправляти та перевиховувати засуджених у дусі чесного ставлення до праці, точного виконання законів [2].

Згодом, з прийняттям нового Кримінально-виконавчого кодексу України, метою покарання було визначено виправлення і ресоціалізацію засуджених. Причому визначення цих понять було закріплено на рівні закону. Кримінально-виконавчий кодекс закріплює зв'язок між виправленням і ресоціалізацією, встановлюючи, що необхідною умовою ресоціалізації є виправлення засудженого.

Формулюючи такі цілі, нормотворець переносить акцент з засобів впливу на людину на ті зміни, які можуть відбутися у психіці засудженого. І хоча визначення потребують деякого корегування, позитивна динаміка у розумінні мети покарання є очевидною. Той факт, що законодавець, а за ним і органи та установи виконання покарань відійшли від беззмістовного та вельми сумнівного поняття «перевиховання», вже є кроком уперед. Його важливість і цінність полягає у тому, що визначені законом цілі покарання, врешті-решт указують на певний інтелектуальний результат у сприйнятті суспільством справи виконання покарання взагалі, а з іншого боку, досягнення (або недовсягнення) поставлених цілей суспільство відчуває безпосередньо на собі. Як уже було вказано, межі, які окреслені цілями, що стоять перед покаранням, – це встановлення строку покарання, виправлення та ресоціалізація особи. Тобто такі поняття, які передбачають наявність певного процесу, що має закінчення та певний результат. Відповідно, якщо покарання встановлюється на певний строк та супроводжується наявністю мети виправлення та ресоціалізації, це означає, що покарання повинне бути достатнім і мати закінчення [3, с. 11–12]. Тому нереальні, ідеологічні цілі вказують на те, що суспільство не сприймає засуджених як членів суспільства. Зрозуміло, що це не так, і що легковажне ставлення до питання виконання покарань і до осіб, які його відбувають, формує майбутній рівень криміногенності і загальний фон сприйняття злочинності. Сучасна Україна – яскравий взірць цього, адже всі суспільні верстви мають ознаки кримінальної «зараженості». Тож слушно Б. М. Головкін зазначає, що обличчя влади не завжди є еталоном

порядності і високої моральності. Нерідко органи державної влади на усіх рівнях представляють особи із сумнівною бізнес-репутацією та кримінальним минулим. Мають місце і факти обрання у депутати різних рад кримінальних авторитетів. Спостерігається маргіналізація політичної еліти, що пов'язано із зрощенням представників корумпованого чиновництва, тінювих бізнесменів, їхніх родичів та наближених до кримінального середовища осіб [4, с. 109].

Утім, незважаючи на зміну вектору сприйняття мети покарання і поступову трансформацію основних алгоритмів виконання кримінальних покарань, необхідно зазначити, що поставлена мета має недоліки, які притаманні і попередньому, виправно-трудоному, законодавству.

По-перше, існує великий розрив між цілями покарання та самою назвою цього інституту. Якщо ми очікуємо значних позитивних змін у свідомості засудженого, то чи можемо покладати такі сподівання на карально-примусовий захід, яким є покарання? Якщо суспільство впевнилося, що мета кари не виправдовує себе, що більш утилітарною є мета повернення в суспільство людини, яка готова співіснувати з іншими у нормативних рамках, необхідні й інші інструменти для досягнення такої мети. Крім того, ми вважаємо, що визначати мету покарання без врахування інтересів тих, хто цьому покаранню піддається, неможливо. Раніше виправно-трудова законодавство вказувало на те, що засуджений повинен змінити ставлення до праці, своєю поведінкою «довести» виправлення. Сьогодні кримінально-виконавче законодавство також містить згадку про відновлення в соціальному статусі «повноправного» члена суспільства. У такому разі постає питання: а чи є засуджений «неповноправним» членом суспільства? І коли він ним став? Коли був засуджений, чи коли порушив законодавство, вчинивши злочин? І як бути з твердженням про те, що засуджений зберігає основні ознаки загальноконституційного статусу громадянина і основоположні права людини? Більшість визначень правового статусу його ознаками називають визначеність, урегульованість, забезпеченість правового становища, можливість користуватися ним у суспільних відносинах [5; 6; 7]. Виходячи з таких дефініцій, виникає питання: на якому етапі особа стає «неповноправною», для чого введення такого поняття? На нашу думку, такий зміст мети покарання суперечить ст. 3 Конституції України, де вказано, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави.

Здається, що наведене положення Конституції України одразу вказує на те, яким чином повинна бути організована діяльність з виконання покарань, беручи до уваги, що засуджений, відбуваючи покарання, дуже часто перебуває під повним контролем держави.

Завданнями кримінально-виконавчого законодавства України є визначення принципів виконання кримінальних покарань, правового статусу засу-

джених, гарантій захисту їхніх прав, законних інтересів та обов'язків; порядку застосування до них заходів впливу з метою виправлення і профілактики асоціальної поведінки; системи органів і установ виконання покарань, їх функцій та порядку діяльності; нагляду і контролю за виконанням кримінальних покарань, участі громадськості в цьому процесі; а також регламентація порядку і умов виконання та відбування кримінальних покарань; звільнення від відбування покарання, допомоги особам, звільненим від покарання, контролю і нагляду за ними.

Тут ми бачимо вказівку на основні групи правовідносин, урегульовані кримінально-виконавчим законодавством, а також на «цінності», які законодавець прийняв як пріоритетні і такі, що повинні фіксуватися при виконанні покарань. Для цілей нашого дослідження особливо важливим є положення, яке вказує на визначення правового статусу засуджених, гарантій захисту їхніх прав, законних інтересів та обов'язків.

Слід підкреслити, що у Кримінально-виконавчому кодексі йдеться не про цілі і завдання покарання, а про цілі і завдання кримінально-виконавчого законодавства. Це надзвичайно важливий момент, оскільки він вказує на те, що на доктринальному рівні законодавець не переглядає тієї мети покарання, яку визначає кримінальне законодавство.

Якщо звернутися до КК України (ст. 50), то метою покарання є не тільки кара, а й виправлення засуджених, а також запобігання вчиненню нових кримінальних правопорушень як засудженими, так і іншими особами. Покарання не має на меті завдати фізичних страждань або принизити людську гідність. Розглядаючи положення кримінального і кримінально-виконавчого законодавства у системному зв'язку, прослідкуємо логіку законодавця з метою з'ясування врахування інтересів засудженого і можливості захисту його прав. Кримінальний кодекс за мету покарання вважає кару, виправлення та запобігання вчиненню інших злочинів. Кримінально-виконавче законодавство не передбачає «вторгнення» в питання про мету покарання, обмежуючись виключно власними цілями і завданнями. Бачимо, що лише одне завдання співпадає. Йдеться про виправлення засуджених. Але, на нашу думку, перш ніж розглядати наявність співпадіння та відмінностей, необхідно з'ясувати, наскільки мета покарання і мета законодавства можуть бути порівнянні. Сьогодні в пенітенціарній науці ці категорії нерідко ототожнюють. А. Х. Степанюк стверджує, що мета перевиховання і виправлення в тому сенсі, який вкладався в ці поняття до кінця 90-х, повністю вичерпала себе і більше не відповідає ані змісту діяльності з виконання кримінальних покарань, ні сучасним тенденціям і змінам [8, с. 44–64]. З цим положенням ми цілком погоджуємося, але з часу написання вказаної роботи кримінально-виконавче законодавство змінилося. На жаль, жодних нових монографічних досліджень мети покарання у кримінально-виконавчому законодавстві немає. Але у будь-якому разі зрозуміло, що законодавство не може переслідувати мету виправлення та ресоціалізації, оскільки норма права не може ані виправити, ані ресоціалізувати. Такі цілі можна ставити лише перед певною

діяльністю. Тож у нас є всі підстави вважати, що законодавець «завуальовано» поставив перед покаранням мету виправлення і ресоціалізації.

Безсумнівно, що визначення мети покарання вирішальним чином впливає на загальну спрямованість діяльності з виконання кримінального покарання, оскільки саме мета покарання дає змогу надати осмисленість усьому процесу покарання. Наявність мети у покарання допомагає відповісти на питання «навіщо» здійснюємо цю діяльність і «чому» проводимо її саме так. Адже відповіді на ці питання одразу вказують на той арсенал засобів, які найкращим чином будуть відповідати сформульованій меті.

Отже, визначаючи мету покарання і розуміючи, що мета – це свідомо очікуваний результат кримінально-виконавчої діяльності, все ж таки обов'язково слід урахувувати внутрішній зміст цієї діяльності і той факт, що одним з головних суб'єктів кримінально-виконавчої діяльності є засуджений. На жаль, цей вирішальний фактор майже повністю проігнорований національним законодавцем. І хоча завдання кримінально-виконавчого законодавства враховують необхідність регулювання правового статусу засуджених, забезпечення їх прав та законних інтересів, мета покарання не містить у собі цих елементів. Як справедливо зазначає А. Х. Степанюк, – неспроможність виправно-трудового права базується на спрямованості в ньому знання на зовнішні по відношенню до виконання покарання, напрями діяльності органів та установ виконання покарань [8, с. 21]. Уважаємо, що саме цей недолік до цього часу притаманний кримінально-виконавчому законодавству і праву в цілому. Існує нагальна потреба в переорієнтації цієї галузі на «внутрішні» процеси, і саме з них виводити мету покарання в цілому. Цей момент розглянемо більш докладно.

Існуюча мета покарання і засоби, які впроваджені для її досягнення, передбачають каральний примусовий вплив на особу, під дією якого вона повинна втратити зовнішні прояви суспільної небезпечності. Йдеться про нейтралізацію таких якостей засудженого, дія або існування яких призводить до виникнення злочинної поведінки. Стаття 6 КВК визначає серед заходів виправлення і ресоціалізації засуджених (бачимо, як мета і завдання законодавства в наведеній статті «перетворилися» у мету покарання) установлений порядок виконання та відбування покарання (режим), пробацію, суспільно корисну працю, соціально-виховну роботу, загальноосвітнє і професійно-технічне навчання, громадський вплив.

Відомо, що злочинна поведінка належить до одного з видів так званої девіантної поведінки. Тлумачний словник визначає девіантну поведінку як поведінку, що відхиляється від прийнятої соціальної норми [9]. Питання, чому відбуваються такі відхилення, є одним з найскладніших і таких, які й досі не мають однозначної відповіді. Але одна обставина є безумовною: в основі будь-якого конфлікту (проявом якого є злочинна поведінка) завжди лежить незадоволена базова потреба або перекоханий спосіб її задоволення. Виходячи з цього, необхідно будувати підходи до роботи з засудженими. Є очевидним, що виконувати кримінальні покарання виключно для того, щоб ізолювати

засудженого на певний час від суспільства, або реалізувати передбачені покаранням правообмеження [8, с. 63] вже недостатньо, і така мета не демонструє ефективності. Цей підхід повністю дискредитував себе, перетворившись на «курси підвищення злочинної кваліфікації». Цей факт є загальновизнаним серед науковців-кримінологів [10]. Слід зауважити, що ефект «підвищення злочинної кваліфікації» існує, незважаючи на певні зміни у розумінні покарання, його соціальних і правових функцій. Це дає підстави стверджувати, що помилка лежить у більш практичній площині. Тобто там, куди розуміння необхідності внутрішніх змін у свідомості і поведінці засудженого, у необхідності «спрямувати» його на шлях законослухняної поведінки, не досягає. Очевидним також є те, що передбачені законодавством заходи впливу на засудженого не орієнтовані на задоволення потреб засуджених. У такій тезі є своєрідна небезпека змішування понять задоволення потреб і потурання. У першому випадку маємо справу з виявленням і корегуванням не задоволеної потреби, яка призводить до пошуку виходу у злочині. У другому – з надмірним і зайвим споживанням певного блага або низки благ. Зрозуміло, що у справі виконання покарання ведемо мову саме про потребу, яка призводить до внутрішнього і зовнішнього конфлікту. Щодо заходів впливу – усі вони передбачають зовнішній, напівпримусовий вплив на засудженого, результатом якого є включення засудженого в певні види діяльності, котрі не мають відношення до самого засудженого і які просто «відволікають» людину, залишаючи потребу не задоволеною. Основним завданням такої діяльності є зайнятість засуджених, використання їх як безоплатної робочої сили, як «контингенту», що потребує фінансування і за рахунок якого існують працівники кримінально-виконавчої служби. Засуджені і адміністрація є антагоністами, які мають різні інтереси і цілі, їх співіснування не передбачає симбіотичного зв'язку, а скоріше базується на відносинах пригнічення, примусу і підпорядкування. У таких умовах засуджені, захищаючись, формують власну субкультуру з системою цінностей, яка дозволяє виживати в умовах тотального стресу та примусу. Таке бачення формування субкультури злочинців підтримують чимало дослідників [11; 12]. У цьому сенсі є більш прийнятними підходи, які декларуються в пенітенціарних системах європейських країн. Вони передбачають такі інститути, як система оцінки ризиків та звану динамічну безпеку у відносинах між засудженими та адміністрацією. Міжнародні нормативні акти та інституції неодноразово звертали увагу уряду України на необхідність урахування інтересів засуджених, їх корисну (для них) зайнятість, задоволення потреб засуджених тощо. Так, Європейський комітет з запобігання катуванням рекомендує створювати якомога більше можливостей для зайнятості засуджених. При цьому під зайнятістю розуміється праця (бажано навчального характеру), навчання, спорт, дозвілля та спільні заходи з іншими засудженими. При цьому має існувати планування відбування покарання, включаючи індивідуальну програму зайнятості засудженого, розроблену на підставі оцінки потреб засудженого [13, с. 25].

На нашу думку, в багатьох країнах Європи наведені інститути так само, як і в Україні, не працюють (на що вказує практика ЄСПЛ та контент аналіз зарубіжних видань), але як базові принципи вони відповідають вимогам часу та сприяють більш ефективному виконанню покарань.

Виходячи з викладеного, вважаємо, що для того, щоб покарання як соціальний інститут отримало розвиток, новий позитивний імпульс і давало помітний ефект у справі зниження рівня криміногенності суспільства, необхідна зміна концепції мети покарання, деромантизація особи злочинця, деміфологізація злочинності як цікавого, ризикового та зухвалого способу життя та життєвої філософії. До того ж, необхідний перегляд цілей покарання з метою включення інтересів засуджених, задоволення їх базових потреб, підтримка та допомога таким особам, їх активний патронаж, забезпечення і захист їх прав. Причому остання теза є визначальною, оскільки засуджений від самого початку відбування покарання повинен розуміти та відчувати, що він включається до іншого режиму та алгоритму життя, якому властива не лише сувора регламентація, а й формування атмосфери зацікавленості в ньому і його захисті.

Потрібно зазначити, що в правовому контексті дуже важко вести мову, а тим паче враховувати всі наведені фактори та елементи, оскільки юридична наука має більш вузький за своїм обсягом предмет вивчення. Тому перегляд мети покарання як правового інституту необхідно здійснювати дотримуючись, з одного боку, формальної визначеності, а з іншого – наповнюючи іншим правовим змістом.

Ставити перед покаранням мету, пов'язану з наданням засудженим комплексу послуг, які б задовольняли їх «базові» потреби, зрозуміло, не можна, оскільки покарання не повинне бути позбавлене ознак негативної оцінки і сприйняття поведінки засудженого. Але якщо серед очікувань маємо виправлення і ресоціалізацію, то не можна обійти увагою необхідність роботи з засудженим, яка обов'язково була б пов'язана зі з'ясуванням потреб засудженого і створенням умов для їх задоволення. У цьому зв'язку дуже важливим є формування у засудженого впевненості, що він є особистістю, яка має комплекс прав і можливостей, а також відповідні механізми захисту цих прав. Напевно, це той мінімум, який повинні забезпечувати органи і установи виконання покарань. Тобто їх діяльність має бути правозахисною та піклувальною. Це є тим більш слушним, оскільки, як ми вже зазначали раніше, засуджені нерідко знаходяться під повним контролем держави. Отже, держава має створити безпечні умови не лише для суспільства, а й для тих осіб, над якими вона отримала контрольні повноваження.

Але яким чином це можна закріпити у кримінальному і кримінально-виконавчому законодавстві, формулюючи мету покарання? Це питання непросте, адже доктрина кримінального і кримінально-виконавчого права спирається на можливість нормативно-правового регулювання. Нормативно-правове регулювання орієнтоване, перш за все, на реальність, тобто можливість відтворення того, що закріплене. Інакше прийняті норми стають мертвими і такими, які не

можуть бути застосовані. Тоді ми будемо мати ще один приклад недосяжної мети, чим кримінально-виконавче право страждає вже протягом більше вісімдесяти років.

Як зазначали засуджені у проведеному нами анкетуванні, стан захищеності і безпеки для них має вирішальне і майже головне значення. Це саме те, чого бракує в установах виконання покарань і що найбільше турбує засудженого, коли його направляють до установи виконання покарань. Отже, забезпечення безпеки і захисту є одним з найважливіших напрямів роботи установ, і саме він потребує значного реформування. Як свідчить офіційна статистика Державної кримінально-виконавчої служби, сьогодні в установах рівень самогубств серед засуджених залишається достатньо високим, а кількість випадків порушення прав засуджених вражає. Тож очевидно, що про досягнення мети покарання взагалі не йдеться. Як зазначається у звітах моніторингових місій щодо дотримання прав людини в пенітенціарній системі, у 2019 р. було проведено 711 моніторингових візитів до місць несвободи (станом на 1 січня 2019 р. в Україні налічувалося 5 044 установи). Ці заходи, здійснені Уповноваженим, дали змогу виявити основні порушення прав людини в місцях несвободи, зокрема: катування, жорстоке, нелюдське або таке, що принижує гідність, поводження чи покарання; порушення прав на свободу та особисту безпеку; достатній життєвий рівень, що включає достатнє харчування, одяг, житло; охорону здоров'я та медичну допомогу; професійну правничу допомогу [14; 15]. Такий стан справ свідчить про те, що сьогодні покарання фактично не має мети, принаймні такої мети, яка була б зрозуміла персоналу ДКВС і яка була б досяжною. А брак мети призводить до того, що діяльність з виконання кримінальних покарань не має зрозумілих алгоритмів, послідовностей та регламенту. Крім того, відсутність мети у діяльності людини спричиняє те, що ця діяльність втрачає ознаки людяності. Власне, саме такий ефект ми й спостерігаємо у діяльності з виконання кримінальних покарань. Вона втрачає ознаки людяності, а зважаючи на те, що засуджені знаходяться під примусовим впливом з боку знеособленого державного апарату, особа в кінцевому підсумку стає жертвою зловживань, катувань та жорстокого поводження або (у кращому випадку) джерелом отримання незаконного збагачення.

Висновки. Основною тезою при формулюванні мети покарання повинно стати встановлення та забезпечення правового статусу засудженого і захист його прав. Основну увагу слід зосередити на тому, щоб особа, яка відбуває покарання, отримала специфічний правовий статус, зміст якого відокремлював би таку особу від вільних громадян, демонстрував би, з одного боку, значну різницю між вільними та засудженими, а з іншого – був би пов'язаний не лише з обмеженнями, але й з особливим правовим режимом функціонування та життєдіяльності і передбачав втручання держави, в тому числі у приватну сферу, встановлюючи своєрідну опіку над засудженим. Ця опіка повинна бути виявом недовіри з боку суспільства і одночасно підтримкою засудженого. Як бачимо, завдання складне і неоднозначне.

Тож мету покарання пропонуємо визначити так: метою покарання є компенсація спричиненої злочином шкоди потерпілому та відновлення порушених прав, забезпечення безпеки суспільства, потерпілого та засудженого, а також корекція поведінки засудженого шляхом створення умов, за допомогою яких особа отримує можливість задовольнити базові потреби законними засобами, шляхом виконання прийнятної соціальної діяльності, забезпечення спеціального статусу засудженого, захисту його прав і надання допомоги у встановленні соціально корисних зв'язків та отримання соціалізаційних навичок.

Звісно, це визначення не безспірне і не є вичерпним, але для цілей нашого дослідження воно є дуже важливим, бо дає змогу визначити напрям підходу до питання про захист прав засудженого.

Список літератури

1. Філософський енциклопедичний словник. Київ : Абрис. 2002. 742 с.
2. Виправно-трудоий кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3325-07#Text>.
3. Романов М. В. Звільнення від відбування покарання : навч. посіб. Харків : Права людини, 2012. 112 с.
4. Головкин Б. М. Загальна характеристика детермінантів злочинності в Україні. *Форум права*. 2014 (1). С. 106–111. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&_S21P03=FILA=&_S21STR=FP_index.htm_2014_1_21.
5. Юридична енциклопедія : в 6 т. / редкол. Ю. С. Шемшученко та ін. Київ : Укр. Енцикл., 1998. Т. 5: П–С. 2002. 736 с.
6. Кравчук М. В. Теорія держави і права. Проблеми теорії держави і права : навчальний посібник. – Тернопіль : Карт-бланш, 2002. 247 с.
7. Проблемы общей теории права и государства : учебник для вузов / под общ. ред. В. С. Нерсисянца. Москва : Норма, 2004. С. 832
8. Степанюк А. Ф. Сущность исполнения наказания. Харьков : Фолио, 1999. 256 с.
9. Большой толковый психологический словарь / Артур Ребер ; [пер. с англ.]. Т. 1 (А–О). Киев : АСТ, Вече, 2003. 592 с.
10. Лукашевич С. Ю. Кримінологічна характеристика та попередження злочинності засуджених в місцях позбавлення волі : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2001. 19 с.
11. Водолажский Б. Ф., Вакутин Ю. А. Преступные группировки. Их обычаи, традиции, «законы». *Прошлое и настоящее*. Омск, 1979. С. 27–61.
12. Юридична психологія : підручник / Д. О. Александров, В. Г. Андросюк, Л. І. Казміренко та ін. ; за заг. ред. Л. І. Казміренко, Є. М. Моїсєєва. Київ : КНТ, 2008. 352 с.
13. Човган В. О. Аналіз виконання рекомендацій щодо пенітенціарної системи, наданих Україні Європейським комітетом з запобігання катуванням з 1998 року. URL: <https://rm.coe.int/cpt-recommendations-implementation/16809e82be>.
14. Щорічна доповідь Уповноваженого Верховної Ради з прав людини про стан додержання та захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні за 2019 рік. URL: <https://www.ombudsman.gov.ua/ua/all-news/pr/shhor%D1%96chnu-dopov%D1%96d-upovnovazhenogo-z-pravlyudini-za-2019-r%D1%96k-napravleno-do-verhovno%D1%97-radi-ukra%D1%97ni/>.
15. Статистика рішень ЄСПЛ проти України щодо порушення статті 3 ЄКПЛ в установах ДПтС України. URL: <http://khpg.org/files/doc/1387278787.pdf>.

References

1. Filosofskiy enciklopedichniy slovník. (2002). Kiyv: Abris [in Ukrainian].
2. Vypravno-trudoviy kodeks Ukrainy. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3325-07#Text> [in Ukrainian].
3. Romanov, M.V. (2012). Zvilnenya vid vidbuvannya pokarannya. Kharkiv: Prava Ludini [in Ukrainian].
4. Golovkin, B.M. (2014). Zagalna charakteristika determinantiv zlochinnosti v Ukraini. *Forum prava*, 1, 106–111. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=FP_index.htm_2014_1_21 [in Ukrainian].
5. Juridichna enciklopedia. (1998). U.S. Shemshuchenko (Ed.). (Vols. 1–5; Vol. 5). Kiev: Ukr. enciklopedia [in Ukrainian].
6. Kravchuk, M.V. (2002). Teoriya derzhavi i prava. Problemy teorii derzhvi i prava. Ternopil: Kart-blansh [in Ukrainian].
7. Problemy obshey teorii prava i gosudarstva. (2004). V.S. Nersisyanc (Ed.). Moscow: Norma [in Russian].
8. Stepanyuk, A.F. (1999). Suschnost ispolneniya nakazaniya. Kharkov: Folio [in Russian].
9. Bolshoy tolkoviy psihologicheskii slovar. (2003). A. Reber (Ed.). Vol. 1. Kiev: AST.Veche [in Ukrainian].
10. Lukashevich, S.U. (2001). Kriminologichna kharakteristika ta poperedzhennya zlochinnosti v mitsyah pozbavleniya voli. *Extended abstract of candidate's thesis*. Kharkiv [in Ukrainian].
11. Vodolazhskiy, B.F., Vakutin, Ju.A. (1979). Prestypniye grupirovki. Ih obichayi, tradicii, zakoni. *Proshloe i nastoyashee*, 27–61. Omsk [in Russian].
12. Aleksandrov, D.O., Androsiuk, V.H., Kazmirenko, L.I. et al. (2008). Juridichna psihologiya. L. I. Kazmirenko, E. M. Moiseeva (Eds.) Kiev: KNT [in Ukrainian].
13. Chovgan, V.O. Analiz vikonannya rekomendatsiy shchodo penitentsiarnoyi sistemy, nadanih Ukraini Yevropeyskim komitetom z zapobigannya katyvannyam z 1998 roky. URL: <https://rm.coe.int/cpt-recommendations-implementation/16809e82be>.
14. Shchorichna dopovid Upovnovazhenogo Verkhovnoyi Rady z prav ludini pro stan doderzhennya ta zahisty prav i svobod ludini i gromadyanina v Ukraini za 2019 rik. URL: <https://www.ombudsman.gov.ua/ua/all-news/pr/shhor%D1%96chnu-dopov%D1%96d-upovnovazhenogo-z-prav-lyudini-za-2019-r%D1%96k-napravleno-do-verxovno%D1%97-radi-ukra%D1%97ni/>.
15. Statistika rishen YSPK proty Ukrainy shchodo porushennya statti 3 YKPL v ustanovah DPtS Ukrainy. URL: <http://khp.org/files/doc/1387278787.pdf>.

Romanov M. V., Philosophy Doctor, Docent of Department of Criminology and Penitentiary Law, Yaroslav Mudryi National Law University, Ukraine, Kharkiv.
e-mail: rmih@ukr.net ; ORCID 0000-0001-8236-5780

The place of the prisoners' rights protection in the content of the punishment

The article is devoted to the study of the prisoners' rights as an element of their legal status that can influence the determination of the purpose of the punishment. Consideration has been given to the purpose of criminal punishment under Ukrainian criminal law and the real practical possibilities of achieving this aim have been analysed. The author concludes that the existing purpose of the criminal punishment is manifest in its lack of viability, which results from the impossibility of achieving it. The article states that the current state of legal relations and the development of society require changes in the purposes of punishment and the content of penal enforcement activities.

Reviewing the process of transforming the perception, purpose and means of achieving punishment in penal law, the researcher argues that the principle in this sense is to ensure and respect the legal status of the prisoners, guarantees for the protection of their rights, legitimate interests and duties. The author points out that the law seeks to ensure that the rights of convicted persons are respected, but does not

define it as the purpose of punishment. It is this fact that one sees inconsistency in the legal regulation and, as a consequence, the failure to meet this requirement in the enforcement of criminal sanctions.

In his work, the author argues for the need to ascertain during the enforcement of sentences the needs of prisoners, to take into account their interests and, ultimately, to ensure the rights of prisoners, to create conditions for meeting their basic needs, and, above all, security requirements. In the conclusions, the author provides a doctrinal definition of the purpose of the punishment.

Keywords: legal status of the prisoners; protection of the rights of the prisoners; purpose of punishment; needs of the prisoners; interests of the prisoners.

Рекомендоване цитування: Романов М. В. Місце захисту прав засудженого у змісті покарання. *Проблеми законності*. 2021. Вип. 153. С. 119–130. doi: <https://doi.org/10.21564/2414-990X.153.224678>.

Suggested Citation: Romanov, M.V. (2021). Mistse zakhystu prav zasudzhenoho u zmisti pokarannia [The place of the prisoners' rights protection in the content of the punishment]. *Problemy zakonnosti – Problems of Legality, issue 153, 119–130*. doi: <https://doi.org/10.21564/2414-990X.153.224678> [in Ukrainian].

Надійшла до редколегії 29.01.2021 р.